

Simona Akamauskaitė, Vytautas Kardelis
Vilniaus universitetas

NULINIAI VEIKSNIAI IR JŲ REFERENCIJA ŠNEKAMOJOJE KALBOJE

§ 1. Šiame straipsnyje toliau tęsiama nulinių veiksnių referencijos tema, atsižvelgiant į pagrindines anksčiau aptartas teorines prielaidas (žr. Akamauskaitė, Kardelis 2014, 1–18). Čia trumpai dar galima priminti svarbiausias išvadas, padarytas atlikus atskirų (be platesnio konteksto) pavyzdžių, kuriuose veiksmažodžio atvertoje pozicijoje atsiranda nulinis veiksnys, analizę. Visų pirma, išanalizavus tokius pavyzdžius paaiškėjo, kad tarsi dominuoja nuliniai veiksniai. Tačiau svarbu ir tai, kad nemaža dalis pavyzdžių interpretuotina dvejopai: fonologiškai neišreikštą nulinį elementą galima traktuoti ir kaip nulinį, ir kaip nulinį anaforinį veiksnių. Todėl svarbiausias patikimas kriterijus, tinkantis nagrinėjant tokius atvejus, yra platesnio konteksto analizė. Taigi diskursas yra ta terpė, kurioje galima pamatyti tikrąjį nulinių ir nulinių anaforinių veiksnių vartojimo šnekamojoje kalboje vaizdą. Pavienių pavyzdžių nagrinėjimas parodė, kad norint aiškiai atskirti nulinį ir nulinį anaforinį veiksnius bei nustatyti nulinių veiksnių referentus, taip pat apibūdinti jų požymius ne visada užtenka sakinio. Nagrinėjant nulinių veiksnių referenciją būtina remtis platesniu diskursu bei atsižvelgti į formalųjį ir prasminį teksto rišlumą, kitaip tariant, į koheziją ir koherenciją, jų tarpusavio santykį ir ryšį. Paviršinė sakinio struktūra ne visada rodo giluminį (prasminį) rišlumą, o diskurse atsiskleidžia ne tik konkrečios kohezijos priemonės, bet svarbų vaidmenį vaidina konkreti situacija, apie kurią kuriamas diskursas. Taip pat svarbus ir kognityvinis aspektas, bendrųjų žinių apie mus supantį pasaulį fondas, adresato ir adresanto santykis (plg. MLS 2005, 326–327; LDTŽ 2012, 174; 99–100; Buitkienė 2005, 5–7).

§ 2. Svarbiausi straipsnio uždaviniai yra du: 1) identifikuoti diskurse esančius nulinius anaforinius (ir kataforinius) bei nulinius veiksnius; 2) išnagrinėti nulinių veiksnių referenciją, apibrėžti referentų požymius. Šiame straipsnyje teoriniai analizės principai atskirai nebus aptariami, nes jie yra tie patys, kaip ir nagrinėjant pavienius pavyzdžius (žr. Akamauskaitė, Kardelis 2014, 1–10). Empirinės medžiagos analizei pasitelkta tokia schema (žr. 1 pav.), kuri paremta jau atlikta pavienių pavyzdžių analize ir jos rezultatais (ten pat 2014, 11–15).

Nulinis veiksnys \emptyset		Nulinis anaforinis veiksnys \emptyset_{Pro3}	
fonologiškai		neišreikštas	
+turintis referenciją		-turintis referenciją (referencija kaip antecedento)	
+asmuo	-asmuo (gamtos jėgos)	+asmuo	-asmuo
+nespecifikuotas	-	-	-
+generalizuotas	+generalizuotas	-	-
+sintaksinėje struktūroje formaliai pakeičiamas Pro_3	-sintaksinėje struktūroje pakeičiamas Pro_3	+sintaksinėje struktūroje pakeičiamas Pro_3	
-anaforinis	-anaforinis	+anaforinis	
Pvz.: <i>Ant liepto nuėjau, kur $\emptyset_{nespecifikuotas}$ (Pro_3 (jis, ji, jie, jos) skalbia.</i> <i>O dabar siūlom pasižvalgyti, kokius inkilus $\emptyset_{generalizuotas}$ (Pro_3 (jis, ji, jie, jos) stato pasaulyje.¹</i>	Pvz.: <i>lėktuvą smarkiai \emptyset purtė dėl didelės turbulencijos.</i>	Pvz.: <i>Seniau Laura $_{antecedentas}$ labiau padėdavo. Seniau \emptyset_{Pro_3} (ji) ir šunį pavedžiodavo, ir indus išplaudavo.</i>	<i>Agatas $_{antecedentas}$ Manoma, kad \emptyset_{Pro_3} (jis) ne tik sugeria negatyvią energiją, bet ir paverčia ją teigiama.²</i>

1 pav. Nulinių ir nulinių anaforinių veiksnių požymiai

¹ Pavyzdys iš http://www.walnuts.lt/aplinkos_puosimas.php

² Pavyzdys iš <http://www.sveikata.lt/straipsnis/koks-akmuo-jums-labiausiai-tinka-i-dalis-32>

§ 3. Empirinė medžiaga nulinių veiksnių referencijos analizei imta iš vakarų aukštaičių kauniškių Šakių ir Griškabūdžio šnektų tarminių tekstų rinkinių: Rimos Bacevičiūtės „Šakių šnektos tekstų“ (ŠT) (2006) ir Rimos Bacevičiūtės bei Vilijos Sakalauskienės „Griškabūdžio apylinkių tekstų“ (GT) (2008). Tai tekstų rinkiniai, kuriuos sudaro trumpi šnektų aprašai, pateikiamos skiriamosios fonetinės, morfologinės, sintaksinės ir leksinės ypatybės. Pasakojimai paprasti, kasdieniai, susiję su prisiminimais apie vaikystę ir jaunystę, karo ir pokario metus, darbus, papročius ir krašto gyventojus, miestelių gyvenimą. Priedas – kompaktiniai diskai su tarminių tekstų įrašais.

Kad būtų matyti išsamesnė nulinių veiksnių distribucija, analizei specialiai parinkti trys nevienodo ilgumo ir skirtingos struktūros tekstai³. Skaitytojų patogumui jie pateikiami ne fonetine transkripcija (taip yra rinkiniuose), bet transliteruoti, nes fonetiniai dalykai ir prozodiniai reiškiniai, išryškėjantys transkripcijoje, šiuo atveju nėra aktualūs. Dėl tos priežasties tekstai straipsnyje pateikiami nekirčiuoti (kirtis žymimas tik tada, kai gali būti neaiški ar dviprasmiška forma). Morfologinės ir sintaksinės ypatybės paliktos tokios, kokios yra transkribuotame tekste. Pauzės ir frazės pabaigos (straipsnyje vartojamas kablelis ir taškas) žymimos tose vietose, kur yra pažymėtos transkribuotame variante.

Vaizdumo ir aiškumo dėlei tas pats tekstas straipsnyje pateikiamas du kartus. Iš pradžių tekste \mathcal{O}_I ženklu pažymimi visi *nuliniai veiksniai* (skaičiumi sunumeruoti nuliniai veiksniai; jeigu skaičius kartojasi, tai reiškia, kad nulinio veiksnio referentas (ar antecedentas) yra tas pats).

Išanalizavus diskursą – identifikavus nulinius anaforinius (kataforinius) veiksnius ir nulinius veiksnius, nustačius nulinių veiksnių referentus ir jų požymius – tekstas pateikiamas dar kartą. Jame pažymimi:

- a) nuliniai veiksniai (ir jų referentų požymiai): $\mathcal{O}_{\text{nespecifikuotas}}$, $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$, \mathcal{O}_x (taip žymimas toks nulinis veiksnys, kurio referentų požymiai interpretuoti dvejopai arba yra neaiškūs);
- b) nuliniai anaforiniai veiksniai (ir jų antecedentai) [\mathcal{O}_A *ūkininkai*];
- c) nuliniai kataforiniai veiksniai (ir jų antecedentai) [\mathcal{O}_K *juodu*].

§ 4. Toliau pereiname prie konkrečių tekstų analizės. Pirmasis – „Griškabūdžio malūnas“ – trumpas pasakojimas, kuriame aiškiai plėtojama mintis be įvairių įterpimų, nutrūkusių ar susipynusių minčių.

³ Trumpą jų apibūdinimą žr. prie pačių tekstų.

1 TEKSTAS. GRIŠKABŪDŽIO MALŪNAS⁴

[O tas malūnas čia kur buvo, tai jis buvo vėjinis?] Šičia ne \mathcal{O}_1 . Motorinis buvo \mathcal{O}_1 , tik dyzelis, dyzelis. Ten \mathcal{O}_2 atvežė iš Prancūzijos tą dyzelinį variklį septyniasdešimt penkių jėgų. Jau skaitės tais laikais baisiai didelis motoras, ir ir jau, ir sakydavo⁵, degalų baisiai daug \mathcal{O}_3 ima, ir taip jau labai iš lėto. Smagratis būdavo, tai taip. Dalis į žemę įleista to pagrindinio rato tokio, o dalis, tai taip su ranka atsistojęs nelabai pasieksi viršų. Storas, platus \mathcal{O}_4 , ir sukdavosi taip jis, taip iš lėto. Vieną eilę \mathcal{O}_4 apsisuka, ir antrą eilę \mathcal{O}_4 išmuša. Tai \mathcal{O}_4 žingt, praeina kiek laiko, vėl \mathcal{O}_4 žingt. Tai dabar, to vokiečio, čia tas malūnas buvo Vosylius. Vosyliai vokiečiai buvo. Tai klausdavo, na tai sako, [sak]ydavo, tai kiek degalų, sako, dabar čia \mathcal{O}_3 sudegina, tai tas vokietis sakydavo, ain ruks ain liter. Ar dabar supratot, vienas tas tas išmušimas, vieną litrą sudegino. Jis pasakodavo. Ain ruks, ain liter, va.

§ 5. Nekyla abejonių, kad fonologiškai neišreikšti veiksniai \mathcal{O}_1 , \mathcal{O}_3 , \mathcal{O}_4 turi būti interpretuojami kaip nuliniai anaforiniai veiksniai. Tokią mintį remia keli argumentai. Pirma, nulinių veiksnių referantai nėra savarankiški, o aplinkybė, kad tie elementai fonologiškai neišreikšti, netrukdo suvokti teksto. Antra, jų referantai aiškūs iš ankstesnio konteksto: \mathcal{O}_1 – malūnas, \mathcal{O}_3 – motoras, \mathcal{O}_4 – smagratis. Trečia – tai rodo, kad fonologiškai neišreikšti veiksniai priklauso anaforos struktūrai, be to, į sakinio struktūrą vietoj nulinių veiksnių galima įtraukti pro_3 (jis, ji, jie, jos), plg. (1) pavyzdį:

(1) Storas, platus \mathcal{O}_4 pro_3 (jis), ir sukdavosi taip jis, taip iš lėto. Vieną eilę \mathcal{O}_4 pro_3 (jis) apsisuka, ir antrą eilę \mathcal{O}_4 pro_3 (jis) išmuša. Tai \mathcal{O}_4 pro_3 (jis) žingt, praeina kiek laiko, vėl \mathcal{O}_4 pro_3 (jis) žingt.

Svarbu tai, kad visais atvejais pro_3 (jis, ji, jie, jos) turės savo antecedentus – tai bus malūnas, motoras, smagratis. Adresantas plėtodamas diskursą į jo struktūrą neįtraukia jau žinomo ir to paties subjekto. Šiuos elementus adresantas realizuoja nulinais anaforiniais veiksniais, kurie neatsiejami nuo konteksto, nes be jo būtų visiškai neaiškūs.

§ 6. Vienintelis atvejis šiame tekste, kada gana patikimai nulinį elementą galima interpretuoti kaip nulinį veiksnių, yra \mathcal{O}_2 , plg. (2) pavyzdį:

(2) Ten \mathcal{O}_2 atvežė iš Prancūzijos tą dyzelinį variklį septyniasdešimt penkių jėgų.

Taip yra todėl, kad į veiksmažodžio atvertą veiksnio poziciją šiuo atveju ne formalioju, bet prasminiu lygiu negali pretenduoti pro_3 elementas, nes to neleidžia koherencijos mechanizmas. Visas pasakojimo kontekstas rodo, jog \mathcal{O}_2 tekste neturi antecedento. Vadinasi, negalima kalbėti apie

⁴ Griškabūdžio apylinkių tekstai 2008, p. 33–34.

⁵ Šiame straipsnyje nenagrinėjami nuliniai elementai, sudarantys konstrukciją su kalbėjimo veiksmažodžiais, plg.: *Tai \mathcal{O} klausdavo, na tai \mathcal{O} sako \mathcal{O} [sak]ydavo, tai kiek degalų, \mathcal{O} sako, dabar čia sudegina, tai tas vokietis sakydavo, ain ruks ain liter*. Todėl analizuojamuose tekstuose jie nežymimi. Nuliniai elementai junginiuose su kalbėjimo veiksmažodžiais yra atskira ir sudėtinga tema, susijusi visų pirma su evidencialumo raiška (plg. Akamauskaitė, Kardelis 2014, 12), taip pat su įterpinių vaidmeniu sakinio struktūroje.

nulinį anaforinį veiksni. Įdomu tai, kad šiuo atveju nulinio veiksnio referentas nei žinomas, nei numanomas. Veiksmažodis *atvežė* rodo, jog nulinio veiksnio referentui yra būdingas gyvo asmens požymis. Aišku, kad adresantas fonologiškai neišreikštu veiksniu referuoja apie vieną ar kelis konkrečius asmenis, atlikusius veiksmažodžiu įvardintą veiksmą, tačiau jų nekonkretizuoja. Teoriškai įmanoma dar viena interpretacija – kad čia turime reikalo su nuliniu kataforiniu veiksniu. Tada referentas būtų aiškus – *vokietis Vosylius*, tačiau tokiam aiškinimui prieštarauja sakinio struktūra. Jeigu struktūroje būtų nulinis kataforinis veiksnys, reikėtų tikėtis ne paprastojo, bet sangražinio veiksmažodžio (dėl sangražinių veiksmažodžių ir nulinių elementų santykio dar plg. Zimmerling 2009, 525–528), plg. (3) pavyzdį:

(3) *Ten \mathcal{O}_x atsivežė iš Prancūzijos tą dyzelinį variklį septyniasdešimt penkių jėgų.*

Kadangi šio nulinio veiksnio referentas lieka neaiškus, jam galima priskirti požymį *generalizuotas*, nes adresantui referentas greičiausiai yra nežinomas.

§ 7. Baigus pirmojo teksto analizę pateikiamas, kaip jau minėta, tas pats adresanto pasakojimas, tačiau jau su pažymėtais nulinais ir nulinais anaforiniais veiksniais. Taip aiškiau matyti tikrasis nulinių ir nulinių anaforinių veiksnių kalbos vienetų funkcionavimas tekste.

1_A TEKSTAS. *GRISKABŪDŽIO MALŪNAS*

[*O tas malūnas čia kur buvo, tai jis buvo vėjinis?*] Šičia ne [\mathcal{O}_A vėjinis malūnas]. Motorinis buvo [\mathcal{O}_A malūnas], tik dyzelis, dyzelis. Ten $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$ *atvežė iš Prancūzijos tą dyzelinį variklį septyniasdešimt penkių jėgų. Jau skaitėš tais laikais baisiai didelis motoras, ir ir jau, ir sakydavo, degalų baisiai daug [\mathcal{O}_A motoras] ima, ir taip jau labai iš lėto. Smagratis būdavo, tai taip. Dalis į žemę įleista to pagrindinio rato tokio, o dalis, tai taip su ranka atsistojęs nelabai pasieksi viršų. Storas, platus [\mathcal{O}_A smagratis], ir sukdavosi taip jis, taip iš lėto. Vieną eilę [\mathcal{O}_A smagratis] apsisuka, ir antrą eilę [\mathcal{O}_A smagratis] išmuša. Tai [\mathcal{O}_A smagratis] žingt, praeina kiek laiko, vėl [\mathcal{O}_A smagratis] žingt. Tai dabar, to vokiečio, čia tas malūnas buvo Vosylius. Vosyliai vokiečiai buvo. Tai klausdavo, na tai sako, [sak]ydavo, tai kiek degalų, sako, dabar čia sudegina [\mathcal{O}_A motoras], tai tas vokietis sakydavo, ain ruks ain liter. Ar dabar supratot, vienas tas tas tas išmušimas, vieną litrą sudegino. Jis pasakodavo. Ain ruks, ain liter, va.*

§ 8. Antrasis tekstas „Čigonai ir burtininkai“ yra ilgesnis negu pirmasis ir kitokios struktūros. Pasakojimas taip pat gana sklandus, tik jame matyti dvi temos. Iš pradžių plėtojama čigonų tema, o pabaigoje ji nutrūksta ir pereinama prie pasakojimo apie burtininką.

2 TEKSTAS. ČIGONAI IR ŠIAIP BURTININKAI⁶

Būdavo tų čigonų. Tada būdavo daugiau kaip dabar čigonų. Nu dabar ir \mathcal{O}_1 ateina, dabar jau jie matai važiuoti, \mathcal{O}_1 su mašinom atvažiuoja. Tada žinok važiuodavo, užvažiuodavo tai kelios patvados, pāskui viena kita. Pas vieną ūkininką ir pas kitą supranti. Tos čigankos nežinau, tai jos žiūrėdavo, tas pats buvo, tas gyvenimas jų toks buvo, žiūrėdavo ką pavogt. O tie čigonai, tai pone, jau reik arkliui dantis mažu nuimt, tai maišiuką ekselių mažu gaut tai. Duodavo \mathcal{O}_2 žinai tų ekselių, ką tu su jais. [Kaip tai dantys nuimt?] Nu, tokį kaltą \mathcal{O}_1 turėdavo geležinį. Nu taip kai, kad dabar karvė sako dviejų metų meta dantis, taip arkliai ir supranti, jie jie turbūt aš nežinau ar dviejų metų, ar trijų metų meta, va tai tuos viršutinius va reik nuimt. Tai va \mathcal{O}_1 turėdavo tokį specialiai kaltą, nuima jisai, tai jau paskui reik duot ekselių, reik duot pašarų. Tai mažu pone turite ir ką, supranti dar kokių žinai, tai lašinių \mathcal{O}_1 prašo. Nu vienu žodžiu jie, vis tiek jie turėjo išgyvent ir išsimaityt. O taip tai jie jie su arkliais tada važinėdavo, begalės \mathcal{O}_1 ateidavo. Užplūsdavo kada \mathcal{O}_1 tai pilna visur, su jais dar ir imtis reikėdavo ne tik kaip. \mathcal{O}_x Pavogė čia vieną syk kiaulę. Endriulaičių tokių buvo pasipjovę. Pusryčių supranti \mathcal{O}_3 suėjo, ta kiaulė buvo papjauta jau nusvilyta, tai jie pavalgyt matai suėjo. Ta banda čigonų važiavo, ten biškį prie tokių brūzgų tą kiaulę \mathcal{O}_3 svilino, ir, jie sušokę tą kiaulę įsimetė į tą vežimą, o tie išeina, jau tos kiaulės nėra. O čia jau tie čigonai buvo pravažiavę. Tai paskui \mathcal{O}_3 raiti vijosi. Tai pradėjo \mathcal{O}_1 mest tą kiaulę, kavalkais tokiais \mathcal{O}_1 atpjauja ir meta supranti. Tai kulšį \mathcal{O}_1 išmetė, tai tai vėl kitą daiktą išmetė. Žinai o jų daug, didelės patvados, nežinau tai kiek jie ten išmetė, ir kiek ten \mathcal{O}_3 susirinko žinai. [Tai \mathcal{O}_3 nepavijo?] \mathcal{O}_3 Pavijo ale kai pavijo, jau jos nebuvo, išpjaustyta, vis tiek pas juos liko tos kiaulės, visa \mathcal{O}_3 nea—netsiėmė. Užplūsdavo \mathcal{O}_1 taip supranti, su tais arkliais, neina atsigint, daug kur \mathcal{O}_1 apsistoja, tai \mathcal{O}_1 pasistato tokias palapines. Tie vežimai tokie aukšti, va tokios kaip ir palapinės, \mathcal{O}_1 padarydavo. Tai ten ir vaikai, tik šn--. Ir tėvai šnekėdavo, ale niekad \mathcal{O}_4 nematydavo, kad senų būt tų čigonų. Kur jie tuos senus dėdavo, tai nežinau. Jau kad visai būtų seni \mathcal{O}_1 , tai ne. Ar juos, ar jie juos kur išveždavo, ar \mathcal{O}_1 juos savu laiku laikydavo, o paskui \mathcal{O}_1 užduodavo ką ir. O taip, su vaikais tai būdavo, žinai būdavo ir pagyvenusių \mathcal{O}_1 , ale kad visai senų \mathcal{O}_1 tai nebūdavo.

[O arklius \mathcal{O}_5 nevogdavo?] Vogdavo \mathcal{O}_5 , ir arklius kai kada. Bet tuos arklius žinai, tai \mathcal{O}_5 vogė anksčiau, dar kai buvo ir, beveik panašiai taip kaip dabar darydavos. Tai kai prasidėjo jau čia nepriklausomybė, tai neprisimenu, bet kai tėvai pasakoja, tą syk tai baisiai \mathcal{O}_5 vogė arklius, nežmoniškai. \mathcal{O}_6 Užrakinavo tvartus, ir dar \mathcal{O}_6 supančiodavo supranti arklius, \mathcal{O}_6 uždėdavo geležinius pančius, ir tuos reiškia ant kojų \mathcal{O}_6 užrakinavo. Tiesiog \mathcal{O}_5 išplėsdavo iš tvartų, kur juos varydavo. Nu čia žinai daugiau čigonai su šituo užsiimdavo, gal ir ne čigonai. Kažkur tai juos \mathcal{O}_5 veždavo, bet tuo laiku tai labai. O taip

⁶ Šakių šnektos tekstai 2006, 40–43.

tai žinai čigonas. Tai kvortas nuvaražyt tos bobos, tai čigoniukas pašoks tau, na tai reik duot ką nors, ar pinigų, ar kiaušinių ar lašinių supranti, vis tiek reikia ką duot. Kaip tu dabar, kad neduosi tai jis spjau-dys, tai dar \emptyset_1 padarys ką supranti. Žinai bėda su tokiais gyventojais, ale jų daug buvo, dabar tai jų mažiau aš matau.

[Nu, o ką \emptyset_1 varažydavo? Nepasakydavo teisybę?] Tai čia nežinau, šita tai negaliu pasakyt ar pa-sakydavo. Ale prisimenu kad dar toks nedidelis vaikis buvau, tai vakare sykį atėjo vienas. Toks, ale tai ne čigonas jisai lietuvis, \emptyset_7 lietuviškai gražiai šneka, ale matyt toks, pirštai ilgi, švelnus veidas, matyt darbų \emptyset_7 nedirba. Tai jis atėjo jau visai betemstant. Sako, ar nebūt galima pas jus pernaktot. Tai ką dabar, tuo laiku žinai nebuvo nė plėšikų, labai retenybė atsitaikydavo. Tai ne tai ne šiaip žinai, dar \emptyset_8 šik mikt. Tai \emptyset_8 nežino ką sakyt tikrai, na tai ką dabar, reik leist jau sako, juodu pasitarę, jau vakaras, tamsu. Ale jis ir pasisakė, sako aš esu burtininkas va. Tai dar \emptyset_8 išsyk nesuprato ką tai reiškia, burti-ninką į namus įsileist tai žinai ne taip labai gerai. Bet sako, tai supraskit, aš ne taip kad jau burtininkas, nu vienu žodžiu kvortas keliu. Jo tos kvortos, čigonai varažydavo, tai jie paprastos kvortos, o ten jojo buvo didelės kvortos. Viskas ten va ten jų išpaišyta, kiek jau toks snaplys buvau, tai prie stalo kai \emptyset_7 kėlė žinau. Tai ir karstas išpaišytas, ir, reiškia gandraš išpaišytas, nu vienu žodžiu visos tokios padėtys išpaišytos, jau jo kitokios. Tai jis pasako pirmiausiai praeitį, o paskui pasako ateitį. Nežinau mamai tai mano, ar jai \emptyset_7 kėlė ar \emptyset_7 nekėlė, ale tėvukui tai žinau tikrai kėlė. Kad sako tu buvai mažas, kiek tų metų jam \emptyset_7 nenustatė, ale išsigelbėjai, buvai įkritis į vandenį, į prūdą vat. Ir aš nežinau, ar sako tave kas išgelbėjo, bet tu išsigelbėjai. Vat, o dabar sako tai turėtum gyvent pagal kvo-- kaip čia rodo, ilgai supranti. Tai paskui sakė, kad tas tas tėvukas sakė kad teisybę sako, aš buvau įkritis į tą vandenį. Ant liepto nuėjau kur \emptyset_9 skalbia supranti, nuo to liepto nusprūdau ir įkritau, o kas jį dabar ištraukė, tai aš ir neprisimenu. Bet čia jis tik tą tai atspėjo.

§ 9. Tekste aiškiai dominuoja nuliniai anaforiniai veiksniai, kurių referentus nesunku nustatyti iš konteksto. Plėtodamas pasakojimą, adresantas fonologiškai neišreiškia tų veiksmių, kurių referen-tus adresatas nesunkiai gali rekonstruoti iš anaforinės teksto struktūros. Visi fonologiškai neišreikšti ir tekste \emptyset_1 , \emptyset_2 , \emptyset_3 , \emptyset_4 , \emptyset_7 pažymėti subjektai kohezijos ir koherencijos ryšiais yra susiejami su jau anksčiau tekste minėtais referentais, ir adresatas juos gali nesunkiai identifikuoti.

Fonologiškai neišreikštų nulinių anaforinių veiksmių referentai aiškūs – tai konkretūs gyvi as-menys (\emptyset_1 – čigonai, \emptyset_2 – ūkininkai, \emptyset_3 – Endriulaičiai, \emptyset_4 – tėvai, \emptyset_7 – burtininkas).

§ 10. Tekste pasitaikė vienas atvejis, kada pasakojimas konstruojamas taip, jog veiksmožodžio atvertoje pozicijoje fonologiškai neišreikštas subjektas tarsi atsiduria tarp nulinio anaforinio ir nuli-nio kataforinio veiksmio pozicijų, žr. (4) pavyzdį:

(4) \emptyset_x **Pavogė** čia vienąsyk kiaušę.

Jeigu tai būtų pasakojimo pradžia, tai (4) sakinių reikėtų interpretuoti kaip kataforinį nulinį veiksnių, nes jo referentas paaiškėtų iš tolesnio konteksto. Tačiau prieš (4) pavyzdį einantis sakinytis leidžia spėti, kad konstrukcijos \emptyset_x *Pavogė* nulinio veiksnių referentas čia yra *čigonai*:

(5) *Užplūsdavo kada [\emptyset_1 čigonų] tai pilna visur, su jais dar ir imtis reikėdavo ne tik kaip.*

Tą aiškiai signalizuoja (5) sakinyje esantis nulinis anaforinis veiksnių ir anaforinis įvardis *jais*. Veiksmažodis *imtis* 'kovoti; grumtis; ginčytis' referuoja apie vykdytą aktyvų veiksnių, susijusį su subjektu. Kad konstrukcijos \emptyset_x *Pavogė* nulinio veiksnių referentas yra *čigonai*, galutinai paaiškėja iš tolesnio pasakojimo, plg. (6) *Ta banda čigonų važiavo, ten biškį prie tokių brūzgų tą kiaulę [\emptyset_A] svilino, ir, jie sušokę tą kiaulę išimetė į tą vežimą, o tie išeina, jau tos kiaulės nėra.*

§ 11. Kiek sudėtingesnis ir įdomesnis atvejis prasideda su atsakymu į klausimą (7) *O arklius \emptyset_5 nevogdavo?*

Adresantas į klausiamojo sakinio struktūrą įtraukia fonologiškai neišreikštą veiksnių ir klausimas pasidaro dviprasmiškas, nes nulinio veiksnių referentą galima interpretuoti dvejopai. Viena vertus, atsižvelgiant į pasakojimo temą ir iš jos plaukiančius koherencinius ryšius, galima būtų manyti, kad šio nulinio veiksnių referentas yra *čigonai*. Tokiu atveju tai būtų nulinis anaforinis veiksnių, kurio referento adresantas nespecifikuoja, nes mano, kad jis yra žinomas iš ankstesnio konteksto. Tačiau neatmestina galimybė, kad taip klausdama adresantė nebūtinai galvoje turėjo *čigonus*. Įmanoma ir tokia interpretacija: ji šiame klausime nulinio veiksnių referentui priskyrė ir kitokį, apibendrintą požymį 'vagys', taip nulinio veiksnių referentą generalizuodama. Į sakinio struktūrą įtrauktas nulinis veiksnių tada signalizuotų, kad klausimas apibendrinantis ir iš adresanto tikimasi gauti informacijos apskritai apie arklių vagystes. Tokiu atveju šį klausimą galima transformuoti taip:

(8) *O arklius niekas nevogdavo?* arba (9) *O kas nors vogdavo arklius?*

Į aptartą klausimą adresatas atsako taip pat vartodamas konstrukcijas su nuliniiais veiksniiais, plg. (10)–(12) pavyzdžius:

(10) *Vogdavo \emptyset_5 , ir arklius kai kada. Bet tuos arklius žinai, tai \emptyset_5 vogė anksčiau, dar kai buvo ir, beveik panašiai taip kaip dabar darydavos. Tai kai prasidėjo jau čia nepriklausomybė, tai neprisimenu, bet kai tėvai pasakoja, tąsyk tai baisiai \emptyset_5 vogė arklius, nežmoniškai.*

(11) \emptyset_6 *Užrakinavo tvartus, ir dar \emptyset_6 supančiodavo supranti arklius, \emptyset_6 uždėdavo geležinius pančius, ir tuos reiškia ant kojų \emptyset_6 užrakinavo.*

(12) *Tiesiog \emptyset_5 išplėsdavo iš tvartų, kur juos varydavo.*

Veiksmažodžiai čia atveria dvi fonologiškai neišreikštų veiksnių, kuriuos galima skirti atsižvelgiant į nulinių veiksnių referentus, pozicijas. Pirmosios grupės veiksnių referentai yra susiję su veiksmažodžiais *vogė, išplėsdavo* (10 ir 12 pavyzdžiai), antrosios – su veiksmažodžiais *užrakinavo, supančiodavo* (11 pavyzdys). Nekyla abejonių, kad abiejų grupių referentams galima priskirti požy-

mį 'asmuo' ar 'asmenys'. Pirmosios grupės referentams galima priskirti konkretnę požymį 'tas, kas vagia arklius', antrosios – 'arklio savininkas, saugantis arklių'.

(11) sakinyje nulinio veiksnio referentą galima interpretuoti greičiausiai kaip generalizuotą, nes iš bendrojo žinių fondo aišku, kad čia kalbama apie žmones, kurie saugojo savo arklius nuo vagių. (10) sakinio nulinio veiksnio referentas nėra toks aiškus, jį galima interpretuoti dvejopai. Viena vertus, tai galėtų būti generalizuotas referentas, turintis požymį 'arklių vagys'. Kita vertus, nereikia pamiršti, kad pasakojime plėtojama čigonų tema. Tokiu atveju referentas galėtų būti nespecifikuotas ir turintis požymį 'čigonai'. Kuri interpretacija teisinga, šiame tekste paaiškėja iš tolesnio adresato sakinio:

(13) *Nu čia žinai daugiau čigonai su šituo užsiimdavo, gal ir ne čigonai.*

Šis sakinyje rodo, kad adresatas klausime esančio nulinio veiksnio referentą greičiausiai interpretavo kaip generalizuotą ir, nebūdamas tikras dėl savo pateikiamos informacijos, atsakymo struktūroje pasirenka nulinį veiksnių, nes negali konkrečiai nurodyti, kas arklius vogdavo – tai galėjo būti ir čigonai, ir ne. Kažin ar aptartus atvejus galima interpretuoti kaip nulinius kataforinius veiksnius, nors ir sužinome nulinio veiksnio referentą. (12) sakiniu adresatas greičiausiai irgi generalizuoja fonologiškai neišreikšto nulinio veiksnio referentą, jam priskirdamas abstraktesnę požymį 'arklių vagys', o ne konkretnę 'čigonai'.

Paskutinis šios atkarpos sakinyje (14) *Kažkur tai juos [O_A] veždavo, bet tuo laiku tai labai galėtų būti interpretuojamas kaip turintis nulinį anaforinį veiksnių, kurio referentas jau žinomas iš ankstesnio konteksto, fonologiškai neišreikštas subjektas tekste turi savo antecedentą – arklius veždavo 'arklių vagys'.*

§ 12. Teksto atkarpoje, kur pasakojama apie nakvynės prašiusį žmogų, dominuoja nuliniai anaforiniai veiksniai (žr. O₇ pažymėtus atvejus), tačiau yra ir pora įdomesnių atvejų. Vienas jų – kaip į pasakojimo struktūrą įtraukiamas subjekto referentas. Iš pradžių veiksnio referentą pasakotojas nusako gana abstrakčiai, pavartodamas formą *vienas*, referentui priskirdamas požymį 'kažkoks žmogus', žr. (15) pavyzdį:

(15) *Ale prisimenu kad dar toks nedidelis vaikas buvau, tai vakare sykį atėjo **vienas**.*

Plėtodamas pasakojimą (žr. (16) pavyzdį), adresatas specifikuoja referentą (*ne čigonas jisai lietuvis*) ir nuo šios vietos į teksto struktūrą įtraukiami nuliniai anaforiniai veiksniai, kurių antecedentas jau aiškus.

(16) *Toks, ale tai ne čigonas jisai lietuvis, [O_A jisai] lietuviškai gražiai šneka, ale matyt toks, pirštai ilgi, švelnus veidas, matyt darbų [O_A jisai] nedirba.*

Pagaliau referentas yra visiškai sukonkretinamas – paaiškėja, kad jis yra *burtininkas*, plg. (17) pavyzdį:

(17) *Ale jis ir pasisakė, [O_A jis] sako aš esu burtininkas va.*

Šioje pasakojimo dalyje pasitaikė vienas atvejis, kada į pasakojimo struktūrą buvo įtrauktas nulinis kataforinis veiksnys. Tai matyti iš (18) pavyzdžio.

(18) *Tai ne tai ne šiaip žinai, dar [O_K juodu] šik mikt. Tai [O_K juodu] nežino ką sakyti tikrai, na tai ką dabar, reik leisti jau sako, **juodu** pasitarę, jau vakaras, tamsu.*

(19) *Tai dar [O_A juodu] išsyk nesuprato ką tai reiškia, burtininką į namus įsileist tai žinai ne taip labai gerai.*

Įdomu čia tai, kad kataforinio nulinio veiksnio referentas, pasirodantis kataforinėje sakinio struktūroje, reiškiamas ne daiktavardžiu, bet įvardžiu. Referentui šiuo atveju galima priskirti tik požymį 'du asmenys', tačiau specifikuoti referento negalima, nes jis savo ruožtu taip pat priklauso kataforos struktūrai – jo antecedento reikia ieškoti tolesniame kontekste. Dar reikia atkreipti dėmesį į tai, kad (19) sakinyje jau atsiranda anaforinis nulinis veiksnys, kurio antecedentas, nors ir nekonkretizuotas, bet yra žinomas – 'du asmenys; juodu'.

Konkretizuojamas referentas kiek vėliau – iš pasakojimo paaiškėja, kad požymį 'du asmenys; juodu' turintis referentas yra pasakotojo tėvai, plg. (20) pavyzdį:

(20) *Nežinau **mamai** tai mano, ar jai [O_A burtininkas] kėlė ar [O_A burtininkas] nekėlė, ale **tėvukui** tai žinau tikrai kėlė.*

§ 13. Ir paskutinis atvejis šiame tekste, kur galima kalbėti apie tikrą nulinį veiksni:

(21) *Ant liepto nuėjau kur O, skalbia supranti, nuo to liepto nusprūdau ir įkritau, o kas jį dabar ištraukė, tai aš ir neprisimenu.*

Anaforinis ar kataforinis šis nulinis veiksnys būti negali, nes ankstesniame ir vėlesniame kontekste neturi antecedento. Nulinio veiksnio referentas yra nespécifikuotas ir nereikalauja sukonkretinimo, nes yra identifikuojamas iš bendrojo žinių fondo. Sprendžiant iš viso sakinio ir platesnio konteksto, matyti, jog čia nulinio veiksnio referentui priskiriamas požymis yra ne 'žmonės apskritai', bet konkretesnis – 'moterys', kurios paprastai ir atlieka skalbimo darbus. Taigi nulinio veiksnio referentui galima priskirti požymį 'skalbėjos'.

§ 14. Pabaigus antrojo teksto analizę toliau pateikiamas tas pats pasakojimas, bet su pažymėtais nuliniais ir nuliniais anaforiniais veiksniais.

2_A TEKSTAS. ČIGONAI IR ŠIAIP BURTININKAI

Būdavo tų čigonų. Tada būdavo daugiau kaip dabar čigonų. Nu dabar ir [O_A čigonų] ateina, dabar jau jie matai važiuoti, [O_A čigonai] su mašinom atvažiuoja. Tada žinok važiuodavo, užvažiuodavo tai kelios patvados, pāskui viena kita. Pas vieną ūkininką ir pas kitą supranti. Tos čigankos nežinau, tai jos

žiūrėdavo, tas pats buvo, tas gyvenimas jų toks buvo, žiūrėdavo ką pavogt. O tie čigonai, tai pone, jau reik arkliui dantis mažu nuimt, tai maišiuką ekselių mažu gaut tai. Duodavo žinai [\mathcal{O}_A ūkininkai] tų ekselių, ką tu su jais. [Kaip tai dantys nuimt?] Nu, tokį kaltą [\mathcal{O}_A čigonas] turėdavo geležinį. Nu taip kai, kad dabar karvė sako dviejų metų meta dantis, taip arkliai ir supranti, jie jie turbūt aš nežinau ar dviejų metų, ar trijų metų meta, va tai tuos viršutinius va reik nuimt. Tai va [\mathcal{O}_A čigonas] turėdavo tokį specialiai kaltą, nuima jisai, tai jau paskui reik duot ekselių, reik duot pašarų. Tai mažu pone turite ir ką, supranti dar kokių žinai, tai lašinių [\mathcal{O}_A čigonas] prašo. Nu vienu žodžiu jie, vis tiek jie turėjo išgyvent ir išsimaityt. O taip tai jie jie su arkliais tada važinėdavo, begalės [\mathcal{O}_A čigonų] ateidavo. Užplūsdavo kada [\mathcal{O}_A čigonų] tai pilna visur, su jais dar ir imtis reikėdavo ne tik kaip. $\mathcal{O}_{\text{nespecifikuotas}}$ Pavogė čia vieną syk kiaulę. Endriulaičių tokių buvo pasipjovę. Pusryčių supranti [\mathcal{O}_A Endriulaičiai] suėjo, ta kiaulė buvo papjauta jau nusvilyta, tai jie pavalgyt matai suėjo. Ta banda čigonų važiavo, ten biškį prie tokių brūzgų tą kiaulę [\mathcal{O}_A Endriulaičiai] svilino, ir, jie sušokę tą kiaulę įsimitė į tą vežimą, o tie išėina, jau tos kiaulės nėra. O čia jau tie čigonai buvo pravažiavę. Tai paskui [\mathcal{O}_A Endriulaičiai] raiti vijosi. Tai pradėjo [\mathcal{O}_A čigonai] mest tą kiaulę, kavalkais tokiais [\mathcal{O}_A čigonai] atpjauja ir meta supranti. Tai kulšį [\mathcal{O}_A čigonai] išmetė, tai tai vėl kitą daiktą išmetė. Žinai o jų daug, didelės patvados, nežinau tai kiek jie ten išmetė, ir kiek ten [\mathcal{O}_A Endriulaičiai] susirinko žinai. [Tai [\mathcal{O}_A Endriulaičiai] nepavijo?] [\mathcal{O}_A Endriulaičiai] Pavijo ale kai pavijo, jau jos nebuvo, [\mathcal{O}_A kiaulė] išpjaustyta, vis tiek pas juos liko tos kiaulės, visa [\mathcal{O}_A Endriulaičiai] nea—netsiėmė. Užplūsdavo [\mathcal{O}_A čigonų] taip supranti, su tais arkliais, neina atsigint, daug kur [\mathcal{O}_A čigonai] apsistoja, tai [\mathcal{O}_A čigonai] pasistato tokias palapines. Tie vežimai tokie aukšti, va tokios kaip ir palapinės, [\mathcal{O}_A čigonai] padarydavo. Tai ten ir vaikai, tik šn—. Ir tėvai šnekėdavo, ale niekad [\mathcal{O}_A tėvai] nematydavo, kad senų būt tų čigonų. Kur jie tuos senus dėdavo, tai nežinau. Jau kad visai būtų seni [\mathcal{O}_A čigonai], tai ne. Ar juos, ar jie juos kur išveždavo, ar [\mathcal{O}_A čigonai] juos savu laiku laikydavo, o paskui [\mathcal{O}_A čigonai] užduodavo ką ir. O taip, su vaikais tai būdavo, žinai būdavo ir pagyvenusių [\mathcal{O}_A čigonų], ale kad visai senų [\mathcal{O}_A čigonų] tai nebūdavo.

[O arklius \mathcal{O}_x nevogdavo?] Vogdavo $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$, ir arklius kai kada. Bet tuos arklius žinai, tai \mathcal{O}_x vogė anksčiau, dar kai buvo ir, beveik panašiai taip kaip dabar darydavos. Tai kai prasidėjo jau čia nepriklausomybė, tai neprisimenu, bet kai tėvai pasakoja, tą syk tai baisiai $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$ vogė arklius, nežmoniškai. $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$ Užrakindavo tvartus, ir dar $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$ supančiodavo supranti arklius, $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$ uždėdavo geležinius pančius, ir tuos reiškia ant kojų $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$ užrakindavo. Tiesiog $\mathcal{O}_{\text{generalizuotas}}$ išplėsdavo iš tvartų, kur juos varydavo. Nu čia žinai daugiau čigonai su šituo užsiimdavo, gal ir ne čigonai. Kažkur tai juos [\mathcal{O}_A tas, kas pavogdavo] veždavo, bet tuo laiku tai labai. O taip tai žinai čigonas. Tai kvortas nuvaražyt tos bobos, tai čigoniukas pašoks tau, na tai reik duot ką nors, ar pinigų, ar kiaušinių ar lašinių supranti, vis tiek reikia ką duot. Kaip tu dabar, kad neduosi tai jis spjaudys, tai dar [\mathcal{O}_A čigonas] padarys ką supranti. Žinai bėda su tokiais gyventojais, ale jų daug buvo, dabar tai jų mažiau aš matau.

[Nu, o ką [\mathcal{O}_A čigonai] varažydavo? Nepasakydavo teisybę?] Tai čia nežinau, šita tai negaliu pasakyt ar pasakydavo. Ale prisimenu kad dar toks nedidelis vaikiškas buvau, tai vakare sykį atėjo vienas. Toks, ale tai ne čigonas jisai lietuvis, [\mathcal{O}_A vienas] lietuviškai gražiai šneka, ale matyt toks, pirštai ilgi, švelnus veidas, matyt darbų [\mathcal{O}_A vienas] nedirba. Tai jis atėjo jau visai betemstant. [\mathcal{O}_A vienas] Sako, ar nebūt galima pas jus pernaktot. Tai ką dabar, tuo laiku žinai nebuvo nė plėšiku, labai retenybė atsitaikydavo. Tai ne tai ne šiaip žinai, dar [\mathcal{O}_K juodu] šik mikt. Tai [\mathcal{O}_K juodu] nežino ką sakyt tikrai, na tai ką dabar, reik leist jau sako, juodu pasitarę, jau vakaras, tamsu. Ale jis ir pasisakė, aš esu burtininkas va. Tai dar [\mathcal{O}_A juodu] išsyk nesuprato ką tai reiškia, burtininką į namus įsileist tai žinai ne taip labai gerai. Bet [\mathcal{O}_A burtininkas] sako, tai supraskit, aš ne taip kad jau burtininkas, nu vienu žodžiu kvortas keliu. Jo tos kvortos, čigonai varažydavo, tai jie paprastos kvortos, o ten jojo buvo didelės kvortos. Viskas ten va ten jų išpaišyta, kiek jau toks snaplys buvau, tai prie stalo kai [\mathcal{O}_A burtininkas] kėlė žinau. Tai ir karstas išpaišytas, ir, reiškia gandra išpaišytas, nu vienu žodžiu visos tokios padėtyš išpaišytos, jau jo kitokios. Tai jis pasako pirmiausiai praeitį, o paskui pasako ateitį. Nežinau mamai tai mano, ar jai [\mathcal{O}_A burtininkas] kėlė ar [\mathcal{O}_A burtininkas] nekėlė, ale tėvukui tai žinau tikrai kėlė. Kad [\mathcal{O}_A burtininkas] sako tu buvai mažas, kiek tų metų jam [\mathcal{O}_A burtininkas] nenustatė, ale išsigelbėjai, buvai įkritęs į vandenį, į prūdą vat. Ir aš nežinau, ar [\mathcal{O}_A burtininkas] sako tave kas išgelbėjo, bet tu išsigelbėjai. Vat, o dabar [\mathcal{O}_A burtininkas] sako tai turėtum gyvent pagal kvo--, kaip čia rodo, ilgai supranti. Tai paskui sakė, kad tas tas tėvukas sakė kad teisybę [\mathcal{O}_A burtininkas] sako, aš buvau įkritęs į tą vandenį. Ant liepto nuėjau kur $\mathcal{O}_{\text{nespecifikuotas}}$ skalbia supranti, nuo to liepto nusprūdau ir įkritau, o kas jį dabar ištraukė, tai aš ir neprisimenu. Bet čia jis tik tą tai atspėjo.

§ 15. Trečiąjį tekstą „Talkos ir pasitarimai“ sudaro keturios gana savarankiškos atkarpos. Ap-skritai šiame diskurse yra šokinėjančių ir neužbaigtų minčių. Pradėjęs sakyti vieną mintį adresantas staiga įterpia kitą, galiausiai pirmąją užbaigdamas tik sakinio pabaigoje arba išvis palikdamas nebaigtą. Adresatės klausimai dažniausiai pasirodo tik tose vietose, kur aiškiai jaučiama, kad pokalbis gali nutrūkti, todėl norint jį pratęsti tenka užduoti naują klausimą.

3 TEKSTAS. TALKOS IR PASITARIMAI⁷

⁷ Griškabūdžio apylinkių tekstai 2008, 62–63.

[O talkos būdavo, kai šitie darbai didžiuliai?] Kad čia beveik kiekvienis savo, pasidarydavo, beveik. Kiekvienis savo. Nu tai jau reikdavo kai kokį žmogų, pas mus kai, jeigu \mathcal{O}_x pjaudavo kai kada, kai kada \mathcal{O}_x pasamdydavo, kai greičiau norėdavo kada nupjaut. O taip, tai taip, išeina pačių vyrai, nusipjauja. Arba rugius \mathcal{O}_x kirsdavo. Du išeina, tėtė pats visada išeidavo, vyrukas, o dar kai kada, jeigu ant mėnesio kitas būdavo, tai jie trys net išeidavo. [O tai dar paskui ir merginos?] O tai mes, mes grėbdavom, mamele eidavo, ir ir mes grėbdavom. Dar buvo, teta buvo čia apsiženijus, tai bulvių pasodindavo \mathcal{O}_x , tai toji dar kai kada pas mus dirbdavo. \mathcal{O}_1 Bulves padėdavo kast, į talkas \mathcal{O}_1 ateidavo. Tai griebt, kai reikdavo, \mathcal{O}_1 ateidavo. Kul(t) tai \mathcal{O}_x būdavo čia susidėję su Jurgelaičiais, tokiais kaimynais. Jiejai iš mūs veždavosi mašiną, \mathcal{O}_2 iš mūs imdavo, kaip jis kuldavo. Tai vat, susidėdavom kartais. Jie su vienu arkliu kartais žemę neišdrapakuoja jau pavasarį, kai \mathcal{O}_3 supuolus būva, tai iš mūs \mathcal{O}_2 ima arklius, trejetą \mathcal{O}_2 sukinko, \mathcal{O}_2 išsidirba. O paskui ateidavo jie pas mus. Taip, kaip sakant, save apsidirbdavom, kad mūs jau dikta šeimyna buvome.

[O kaip šitą suolą vadinat?] Šlobankas, užtat kad jisai galima gulėt, kitąsyk kai va gulėt reikdavo daug vietos, tai ir gulėt, ir užsidėjai lentą, ir sėdėt. Dar kitąsyk tada stubelėje \mathcal{O}_4 buvo, pongaly, kaip vadindavo, stubelėje buvo. Ir sopkų vieta, ne mada čia buvo čia tų sofų visai. Gerai atsisėst, ir pasidėt ką nors. Dar būdavo anksčiau tai gulėdavo, nakvodavo bile kas tai, ir nakvot reikdavo dar. Atimi dangtį, jąją pratiesi, šičia išsistumia \mathcal{O}_x , taip kaip kad lovoje guli.

[O vyrijos tos? Tai kas tenai vykdavo?] O, na o pasitarimai visokie. Kelią \mathcal{O}_x taisydavo, iš pavasario ypatingai. Šitas kelias, ir šedvyginis kelias, kur ant Kauno kitas \mathcal{O}_5 ėjo, tai \mathcal{O}_x išdalindavo palei margus. Kitąsyk tais margais vadindavo, ne hektarais, bet margais. Tai palei margus, ūkininkui daug pakliūdavo, o mažesniem gyventojam mažiau, po gabalą, po kiek tų metrų pakliūdavo kelio taisymas, kiekvieną pavasarį \mathcal{O}_x atnaujindavo. Taip kad kiekvieną pavasarį tarimas būva, \mathcal{O}_x nusitaria kaip, ir paskui \mathcal{O}_x praveda tokią savaitę kad tą savaitę dirbt. \mathcal{O}_x Su arkliai(s) suvažiuotų, ir ir \mathcal{O}_x krūmus iškirstų, \mathcal{O}_x krūmais duobes išklotų, žemėm užvežt, kur grabes \mathcal{O}_x išvalo. Būdavo, \mathcal{O}_x užsmeigia su šniūrais, tai \mathcal{O}_x išsivesdavo mus ir mergiščias, \mathcal{O}_x užsmeigdavo su šniūrais, čia \mathcal{O}_x atskrozdavo atskrozdavo, paskui tą iškabyk iškabyk, išmesk. Ir taip vis, kiekvieną metą taisomas kelias. Ir taip \mathcal{O}_x aptardavo visokius. Eidavo kriuile per kaimą, \mathcal{O}_x pasiųsdavo. Ir žmogus nuo žmogaus neši tas kriuiles. [Tai kokį popierių ar ką \mathcal{O}_6 ?] Taip taip, į popieriuką parašyta, kad susirinkimas tą ir tą pačią dieną pas Maksvytį. Nebuvo mados, kad \mathcal{O}_6 nutrauktų, kad numestų, ar ką taip, nebuvo mados. Per susirinkimą, tik jeigu kas nutraukė, kas nors nenunešė, tai per susirinkimą įspėjimai būdavo.

[Tai kuris didžiausias kaimas buvo čia iš aplinkinių?] Nu kažis, ar nesakydavo, kad kažis ar ne Šedvygių \mathcal{O}_7 , tai kad Šedvygių diktas tas kaimas. Ūkininkai, ūkininkai labiausiai buvo Šedvygiuos, tokie lyg mandroki. Reiškia, kelias kaip nuo Griškabūdžio ėjo ant Kauno čia į rundą, tai visa ta pakelė nuo Vencyno. Nu ten va Vilušynas buvo, kur dabar dar tiktai medis likęs. Paskui jau ot Vencynas, ir paskui,

Damais vadindavo, tai Gustainiai. Ten ūkininkas didelis prie kelio. Tunaitynas, tai visi tie prie kelio, visi dideli O₈. Paluobių kaimas, jis ir nemažas. Šičia, matai, šičia tai mes paskutiniai jau.

§ 16. Kaip jau minėta, nagrinėjamas tekstas susideda iš keturių gana savarankiškų atkarpų, kurios prasideda adresato klausimu adresantui. Pirmosios atkarpos tema yra talkos, antrosios – *šlobankas*⁸, trečiosios – *vyrija*, o ketvirtosios – *kaimas*.

Peržvelgus tekstą iškart krenta į akis tai, kad nulinių anaforinių veiksnių jame gerokai mažiau, palyginti su antruoju tekstu. Anaforinių nulinių veiksnių referentai nesunkiai identifikuojami iš konteksto. Atkreiptinas dėmesys tik į tai, kad šiame tekste nulinių veiksnių referentai turi ne tik požymį ‘asmuo’ (*teta, Jurgelaičiai, žmonės, ūkininkai*), bet ir ‘ne asmuo’ (*žemė, šlobankas, kelias, kaimas*).

Pirmoje teksto atkarpoje matyti penki nulinių veiksnių atvejai – (22)–(24) pavyzdžiai.

(22) *Nu tai jau reikdavo kai kokį žmogų, pas mus kai, jeigu O_x pjaudavo kai kada, kai kada O_x pasamdydavo, kai greičiau norėdavo kada nupjaut. O taip, tai taip, išaina pačių vyrai, nusipjauja. Arba rugius O_x kirsdavo.*

(23) *Dar buvo, teta buvo čia apsiženijus, tai bulvių pasodindavo O_x, tai toji dar kai kada pas mus dirbdavo.*

(24) *Kul(t) tai O_x būdavo čia susidėję su Jurgelaičiais, tokiais kaimynais.*

Kadangi čia kalbama apie žemės ūkio darbus, tai nulinių veiksnių referentai nespécifikuojami, nes juos adresantas gali nustatyti remdamasis bendruoju žinių fondu. Klausimas čia gali kilti tik toks: ar tai nuliniai veiksniai su nespécifikuotu referentu, ar vis dėlto šiuose sakiniuose galima įžvelgti anaforinius ar kataforinius nulinius veiksnius.

Aiškesni atvejai su nulinais veiksniais konstrukcijose *O_x pasamdydavo* ir *O_x pasodindavo*, *O_x būdavo čia susidėję*, kurių referentas vienas ir turi nespécifikuotą, apibendrintą požymį ‘*adresatės šeima; tėvai*’. Tokią interpretaciją remia veiksmo vietos nuoroda *pas mus*, t. y. *mūsų šeimoje, mūsų ūkyje, pas mus dirbdavo*.

Konstrukcijose *O_x pjaudavo* ir *O_x kirsdavo* fonologiškai neišreikšto veiksnio referentai gali būti interpretuojami dvejopai. Viena vertus, konstrukcijose *O_x pjaudavo* ir *O_x kirsdavo* galima įžvelgti nulinių generalizuotą referentą, turintį požymį ‘*tas, kas geba atlikti veiksmoždžiu nusakytą veiksmą*’. Kita vertus, teoriškai įmanoma ir kataforinių nulinių veiksnių interpretacija, nes, plėtojant pasakojimą, greta konstrukcijos su nuliniu veiksmiu *O_x pjaudavo* kitame sakinyje veiksnio referentas yra fonologiškai išreikštas – *pačių vyrai (nusipjauja)*. Tas pats ir su antruoju atveju *rugius O_x*

⁸ *Šlobankas* – suolas, skirtas sėdėti ir gulėti. Germanizmas, greičiausiai iš vok. *Schlafbank*.

kirsdavo, plg.: (25) *Du išeina, tėtė pats visada išeidavo, vyrukas, o dar kai kada, jeigu ant mėnesio kitas būdavo, tai jie trys net išeidavo.*

Šioje teksto atkarpoje yra dar vienas nevienareikšmis pavyzdys: (26) *Kul(t) tai O_x būdavo čia susidėję su Jurgelaičiais, tokiais kaimynais.*

Šiuo atveju nulinio veiksnio referentą interpretuoti galima dvejopai. Arba kaip nspecifikuotą, nes iš konteksto aišku, jog jam galima priskirti požymį 'adresatės šeima'. Arba tai galėtų būti anaforinis nulinis veiksnys, turintis jau minėtą antecedentą 'adresatės šeima', tačiau tekste antecedentas nėra aiškiai įvardytas.

§ 17. Antroje teksto atkarpoje yra vienas pavyzdys su nuliniu veiksniu: (27) *Atimi dangtį, jąį pratiesi, šičia išsistumia O_x, taip kaip kad lovoje guli.*

Čia nulinio veiksnio referentui galima priskirti tik abstraktų požymį 'šlobanko detalė', nes adresatas tos dalies, kuri išsistumia, arba nspecifikuoja, arba negeneralizuoja. Gali būti, kad detalės pavadinimas jam net nėra žinomas.

§ 18. Trečioje teksto atkarpoje, kur buvo klausama apie *vyrijas*⁹, nulinių veiksnių yra daugiausia. Tačiau nulinių veiksnių referentų čia nėra tiek, kiek pačių nulinių veiksnių. Kontekstas rodo, kad referentai skirtini į dvi pagrindines grupes. Pirmajai nulinių veiksnių referentų grupei galima priskirti požymį 'vyrija', tai iliustruoja šie keturi pavyzdžiai:

(28) *Taip kad kiekvieną pavasarį tarimas būva, O_x nusitaria kaip, ir paskui O_x praveda tokią savaitę kad tą savaitę dirbt.*

(29) *Šitas kelias, ir šedvyginis kelias, kur ant Kauno kitas [O_A kelias] ėjo, tai O_x išdalindavo palei margus.*

(30) *Ir taip O_x aptardavo visokius.*

(31) *Eidavo krivuilė per kaimą, O_x pasiųsdavo.*

Iš konteksto aišku, kad veiksmožodžiais įvardijamus veiksmus atliekantis subjektas čia visur yra tas pats, o jo referentas yra jau minėtoji 'vyrija' – vyrų pasitarimas.

Nulinių veiksnių atžvilgiu interpretuoti šiuos atvejus galima dvejopai. Arba kaip nspecifikuotą referentą, turintį požymį 'vyrija; pasitarimuose dalyvaujantys vyrai', arba kaip kataforinius nulinius veiksmus, kurių referentas turi tą patį jau minėtą požymį. Pastaroji interpretacija būtų teisinga, jei gu pavyktų nustatyti kohezinį ryšį tarp adresanto klausimo ir adresato pasakojimo.

Antrąją grupę, kur veiksmožodžio atvertoje pozicijoje veiksnys nėra fonologiškai išreikštas, vienija kelio valymo darbus įvardijantys veiksmožodžiai (plg. (32) *Kelią O_x taisydavo; kiekvieną pavasarį O_x atnaujindavo; O_x krūmus iškirstų, O_x krūmais duobes išklotų; grabes O_x išvalo; O_x užsmeigdavo su šniūrais, čia O_x atskrozdavo atskrozdavo*). Čia nulinio veiksnio referentai nėra speci-

⁹ Vyrija – „vyrų sueiga, vyrybė“ (LKZ_e).

fikuoti, tačiau iš konteksto galima spręsti, kad tai kaime gyvenantys ūkininkai ir jų šeimų nariai (plg. *išsivesdavo mus ir mergiščias*). Kadangi tekste plėtojama viena kelio taisymo tema, tai galima teigti, kad nulinių veiksnių referentas yra vienas ir nespacificuotas – *‘kelių tvarkantys kaimo gyventojai’*.

§ 19. Paskutinėje teksto atkarpoje, kur kalbama apie kaimus, yra du nuliniai veiksniai konstrukcijose *Šedvygių* \mathcal{O}_7 ir *visi dideli* \mathcal{O}_8 . Pirmąjį atvejį, atsižvelgiant į koherencinius ir kohezinius ryšius, galima interpretuoti kaip nulinį anaforinį veiksnių, nes adresanto klausime referentas įvardytas – *kaimas*. Antruoju atveju tekste aiškus nulinis anaforinis veiksnys, nes jo antecedentas yra paminėtas anksčiau – *ūkininkai*.

3_A TEKSTAS. TALKOS IR PASITARIMAI

[*O talkos būdavo, kai šitie darbai didžiuliai?*] Kad čia beveik kiekvieni savo, pasidarydavo, beveik. Kiekvieni savo. Nu tai jau reikdavo kai kokį žmogų, pas mus kai, jeigu [\mathcal{O}_K vyrai] pjaudavo kai kada, kai kada $\mathcal{O}_{\text{nespacificuotas}}$ pasamdydavo, kai greičiau norėdavo kada nupjaut. O taip, tai taip, išeina pačių vyrai, nusipjauja. Arba rugius [\mathcal{O}_K vyrai] kirsdavo. Du išeina, tėtė pats visada išeidavo, vyrukas, o dar kai kada, jeigu ant mėnesio kitas būdavo, tai jie trys net išeidavo [kirsti]. [*O tai dar paskui ir merginos?*] O tai mes, mes grėbdavom, mamelė eidavo, ir ir mes grėbdavom. Dar buvo, teta buvo čia apsiženičius, tai bulvių pasodindavo $\mathcal{O}_{\text{nespacificuotas}}$, tai toji dar kai kada pas mus dirbdavo. [\mathcal{O}_A Teta] Bulves padėdavo kast, į talkas [\mathcal{O}_A teta] ateidavo. Tai griebt, kai reikdavo, [\mathcal{O}_A teta] ateidavo. Kul(t) tai $\mathcal{O}_{\text{nespacificuotas}}$ būdavo čia susidėję su Jurgelaičiais, tokiais kaimynais. Jiejai iš mūs veždavosi mašiną, [\mathcal{O}_A Jurgelaičiai] iš mūs imdavo, kaip jis kuldavo. Tai vat, susidėdavom kartais. Jie su vienu arkliu kartais žemę neišdrapakuoja jau pavasarį, kai [\mathcal{O}_A žemė] supuolus būva, tai iš mūs [\mathcal{O}_A Jurgelaičiai] ima arklius, trejetą [\mathcal{O}_A Jurgelaičiai] sukinko, [\mathcal{O}_A Jurgelaičiai] išsidirba. O paskui ateidavo jie pas mus. Taip, kaip sakant, save apsidirbdavom, kad mūs jau dikta šeimyna buvome.

[*O kaip šitą suolą vadinat?*] Šlobankas, užtat kad jisai galima gulėt, kitąsyk kai va gulėt reikdavo daug vietos, tai ir gulėt, ir užsidėjai lentą, ir sėdėt. Dar kitąsyk tada stubelėje [\mathcal{O}_A šlobankas] buvo, pongaly, kaip vadindavo, stubelėje buvo. Ir sopkų vieta, ne mada čia buvo čia tų sofų visai. Gerai atsisėst, ir pasidėt ką nors. Dar būdavo anksčiau tai gulėdavo, nakvodavo bile kas tai, ir nakvot reikdavo dar. Atimi dangtį, jį patiesi, šičia išsistumia \mathcal{O}_x , taip kaip kad lovoje guli.

[*O vyrijos tos? Tai kas tenai vykdamo?*] O, na o pasitarimai visokie. Kelių $\mathcal{O}_{\text{nespacificuotas}}$ taisydavo, iš pavasario ypatingai. Šitas kelias, ir šedvyginis kelias, kur ant Kauno kitas [\mathcal{O}_A kelias] ėjo, tai \mathcal{O}_x išdalindavo palei margus. Kitąsyk tais margais vadindavo, ne hektarais, bet margais. Tai palei margus, ūkininkui daug pakliūdavo, o mažesniem gyventojam mažiau, po gabalą, po kiek tų metrų pakliūdavo

kelio taisydas, kiekvieną pavasarį $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ atnaujindavo. Taip kad kiekvieną pavasarį tarimas būva, \emptyset_x nusitaria kaip, ir paskui \emptyset_x praveda tokią savaitę kad tą savaitę dirbt. $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ Su arkliai(s) suvažiuotų, ir ir $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ krūmus iškirstų, $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ krūmais duobes išklotų, žemėm užvežt, kur grabes $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ išvalo. Būdavo, $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ užsmeigia su šniūrais, tai $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ išsivedavo mus ir mergiščias, $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ užsmeigdavo su šniūrais, čia $\emptyset_{\text{nespecifikuotas}}$ atskrozdavo atskrozdavo, paskui tą iškabyk iškabyk, išmesk. Ir taip vis, kiekvieną metų taisydas kelias. Ir taip \emptyset_x aptardavo visokius. Eidavo krivuilė per kaimą, \emptyset_x pasiųsdavo. Ir žmogus nuo žmogaus neši tas krivouiles. [Tai kokį popierių ar ką [\emptyset_A žmonės]?] Taip taip, į popieriuką parašyta, kad susirinkimas tą ir tą pačią dieną pas Maksvytį. Nebuvo mados, kad [\emptyset_A žmonės] nutrauktų, kad numestų, ar ką taip, nebuvo mados. Per susirinkimą, tik jeigu kas nutraukė, kas nors nenunešė, tai per susirinkimą įspėjimai būdavo.

[Tai kuris didžiausias kaimas buvo čia iš aplinkinių?] Nu kaž, ar nesakydavo, kad kaž ar ne Šedvygių [\emptyset_A kaimas], tai kad Šedvygių diktas tas kaimas. Ūkininkai, ūkininkai labiausiai buvo Šedvygiuos, tokie lyg mandroki. Reiškia, kelias kaip nuo Griškabūdžio ėjo ant Kauno čia į rundą, tai visa ta pakelė nuo Vencyno. Nu ten va Vilušynas buvo, kur dabar dar tiktai medis likęs. Paskui jau ot Vencynas, ir paskui, Damais vadindavo, tai Gustainiai. Ten ūkininkas didelis prie kelio. Tunaitynas, tai visi tie prie kelio, visi dideli [\emptyset_A ūkininkai]. Paluobių kaimas, jis ir nemažas. Šičia, matai, šičia tai mes paskutiniai jau.

§ 20. Apibendrinimas. Straipsnio pradžioje buvo minėta, jog pavienių pavyzdžių tyrimas parodė, kad tarsi dominuoja nuliniai veiksniai, o nemažą dalį pavyzdžių galima interpretuoti dvejopai: ir kaip nulinį, ir kaip nulinį anaforinį veiksni. Turint prieš akis tokią išvadą galima numanyti, kad išanalizavus rišlų tekstą rezultatas gali būti atvirkštinis – ims dominuoti nuliniai anaforiniai veiksniai. Tačiau iš tikrųjų diskurso analizės išvados nėra taip paprastai nuspėjamos ir elementarios.

Išnagrinėjus tris skirtingus tekstus paaiškėjo svarbiausias dalykas – kad nuliniai anaforiniai veiksniai diskurse neturi absoliučios persvaros. Be to, svarbų vaidmenį vaidina teksto struktūra. Antrajame tekste nuliniai anaforiniai veiksniai dominuoja, o trečiajame jau ne, nors abiejų tekstų tematika tikrai drastiškai nesiskiria. Vadinasi, galima daryti išvadą, kad nulinių veiksnių distribuciją tekste lemia ne vien sintaksinė struktūra. Ji greičiausiai paklūsta savotiškam semantinės struktūros diktatui, kurį sukuria kohezijos ir koherencijos mechanizmas. Taip pat svarbu pabrėžti, kad tą mechanizmą ir nulinių veiksnių distribuciją bei su ja susijusias sintaksines struktūras greičiausiai valdo atitinkamos kognityvinės schemos, kurias kuria adresatas ir adresantas¹⁰.

¹⁰ Čia įdomus dar vienas dalykas. Tarminiuose tekstuose dažnai pasitaiko tokio pobūdžio adresanto klausimai, kurie gali būti interpretuojami kaip generalizuoti, plg. *O kaip milą velia, ar matėt?* (ŠT: 104); *O ką ten Vokietijoj dirbdavo?* (ŠT: 189); *O seniau važiuodavo ar eidavo bažnyčion?* (KT: 158). Tačiau yra ir kitokio pobūdžio klausimų, plg.: *O kaip kepdatot?* (KT: 287); *O kam žmonės kryžius statė?* (KT: 309). Tai dar viena tema nepilnumo analizei – kaip atsakant į tokio pobūdžio klausimus funkcionuoja nuliniai veiksniai.

Kad išryškėtų išsamesnis nepilnumo vaizdas, įdomu būtų patyrinti dar du dalykus: a) konstrukcijų su anaforiniais nuliniiais veiksniais ir konstrukcijų su anaforiniais įvardžiais (*Pro*₃ (*jis, ji, jie, jos*)) distribuciją ir santykį diskurse, b) palyginti panašios tematikos skirtingų patarnių diskursą.

Literatūra

Akamauskaitė Simona 2014, *Nuliniai semantiniai elementai ir jų referencinės ypatybės vakarų aukštaičių kauniškių Šakių ir Griškabūdžio šnektose*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas (rankraštis).

Akamauskaitė Simona; Kardelis Vytautas 2014, Dėl nulinių veiksnių referencijos, *Lietuvių kalba* 8, 1–18, <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/146>

Buitkienė Janina 2005, Dar kartą apie diskursą ir koherenciją, *Žmogus ir žodis I*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 5–8.

Циммерлинг А. 2009, Синтаксические нули в теории грамматики. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*, 8 (15) (по материалам международной конференции «Диалог 2009»), М.: РГГУ, <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2009/materials/pdf/81.pdf>

GT – Bacevičiūtė Rima, Sakalauskiene Vilija 2008, *Griškabūdžio apylinkių tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

KT – Leskauskaitė Asta 2006, Kučiūnų krašto šnektos tekstai, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

LDTŽ – Ramonienė Meilutė, Brazauskienė Jelena, Burneikaitė Nida, Daugmaudytė Jurga, Kontutytė Eglė, Pribušauskaitė Joana 2012, *Lingvodidaktikos terminų žodynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

MLS – *Metzler Lexikon Sprache* (Dritte, neubearbeitete Auflage), 2005, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, Weimar.

ŠT – Bacevičiūtė Rima 2006, *Šakių šnektos tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vytautas Kardelis
Simona Akamauskaitė
Lietuvių kalbos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto 5, 01513 Vilnius, Lietuva
E. p.: vytautas.kardelis@flf.vu.lt

Gauta 2014 m. gruodžio 17 d.
Priimta 2015 m. sausio 15 d.